

DOI 10.31558/2519-2949.2026.3.11

УДК 930.85(4)"20":[327:316.64]

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-4284-6747>**Попков В. В., Одеський національний університет імені І. І. Мечникова**e-mail: [vpopkov951@gmail.com](mailto:vpopkov951@gmail.com)

## МЕНТАЛЬНИЙ ДОСВІД ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ЦИВІЛІЗАЦІЇ ТА ВИКЛИКИ ХХІ СТОЛІТТЯ

Ця стаття присвячена дослідженню ментальної динаміки європейської цивілізації та ролі європейської духовної спадщини в сучасних глобальних трансформаціях. Автор поділяє погляд Семюеля Хантингтона про те, що однією з найвизначніших ліній конфлікту нашого часу є зіткнення цивілізаційних ідентичностей. Професор Попков підкреслює, що кожна традиція, особливість комунікації, індивідуальна та соціальна реакція на події, а також поведінкова модель несуть у тій чи іншій мірі відбиток відповідної їй цивілізації. Більше того, кожна цивілізація слугує школою випробувань і тріумфів — шляхом до формування фундаментального психологічного паттерну, який відрізняє одну сукупність націй від іншої. У цьому аспекті автор розглядає історичну роль європейської цивілізації. Він демонструє, як європейська цивілізація набувала нових психологічних якостей, ментальних рівнів та підходів до реальності, долаючи гострі історичні випробування — від падіння Західної Римської імперії, через світові війни та потрясіння, і аж до сьогодення. Одним із найцінніших надбань європейського історичного досвіду є Вестфальський мир, базові принципи якого зберігають високу актуальність і значущість донині. ПостаВлоквиши в результаті виснажливої Тридцятилітньої війни, цей договір зміг виробити формулу світового порядку, здатну на багато років запобігти спалаху нових воєн, за умов наявності у правителів відповідної політичної волі. Хоча цей порядок зрештою був руйнований серією великих і малих воєн, початкова модель залишається неперевершеною і може бути застосована в теперішньому часі — хоча й у новому історичному, геополітичному та ментальному контексті. Автор розглядає перспективу нового Вестфальського миру (скоріше міжцивілізаційного, ніж міждержавного) як альтернативу спробам будь-якої наддержави встановити монополю домінування. На цьому етапі провідна роль Європи як культурної матриці всієї західної цивілізації зростає. Європа здатна дати не лише Заходу, а й усьому сучасному світу новий екзистенційний сенс, заснований на її каталозі подоланих історичних випробувань. Крім того, політичний дизайн європейської цивілізації може слугувати моделлю (попри всі її внутрішні суперечності) для грамотного та збалансованого розподілу ролей між усіма учасниками загальноєвропейської програми. Автор стверджує, що специфічний ментально-психологічний код європейської цивілізації полягає в здатності європейців не лише засвоювати уроки своєї історії, а й перетворювати їх на джерело інновацій та розвитку.

**Ключові слова:** Європа, цивілізація, війна, історія, психологія, Вестфальський мир, ментальність.

**Popkov Vasyl, Odesa I. I. Mechnykov National University**e-mail: [vpopkov951@gmail.com](mailto:vpopkov951@gmail.com)

## THE MENTAL EXPERIENCE OF EUROPEAN CIVILISATION AND THE CHALLENGES OF THE 21ST CENTURY

This article is devoted to study of European civilization's mental dynamics and European spiritual heritage role in the modern global transformations. The author shares Huntington's point of view, that one of the most prominent conflict lines of our time is the conflict of civilizational identities. Professor Popkov emphasizes, that every tradition, every feature of communications, every individual and social reaction to events, every model of behavior, bears, to one degree or another, the imprint of the corresponding civilization. Moreover, each civilization is a school of trials and overcomings, a path to the formation of

*psychological pattern that distinguishes one summation of nations from another. In this aspect, he considers the historical role of European civilization. The author shows how, while going through the most acute historical trials, from the era of the Western Roman Empire collapse, through world wars and upheavals up to the present time, European civilization acquired new psychological qualities, new mental levels, and new approaches to reality. One of the most valuable acquisitions of European historical experience is the Peace of Westphalia, the basic principles of which to this day retains high relevance and significance. Having arisen as a result of the attritional Thirty-Year war, this treaty managed to develop a world order formula, that could be prevent the outbreak of new wars for many years to come. With the corresponding political will of the rulers. Although this order was destroyed as the result of large and small wars series, nevertheless the original model remains unsurpassed and can be applied at present. But already in a new historical, geopolitical and mental context. The author considers the prospect of a new (not an interstate but an intercivilizational) Westphalian peace as an alternative any of superpowers attempts to establish monopolistic dominance. It is at this stage the leading role of Europe as the cultural matrix of the entire West civilization is growing. Europe capable to give not only to the West, but to the whole modern world a new existential meaning, based on the catalog of overcome historical tests. Moreover, the political design of European civilization can be a sample (with all the inner contradictions) of a competent and balanced distribution of all participants in the pan-European program roles. The author claims, that specific mental and psychological code of European civilization lies in the ability of Europeans not only to learn lessons from their history, but also to turn them into a source of innovation and development.*

**Keywords:** Europe, civilization, war, history, psychology, Piece of Westphalia mentality.

**Вступ.** Методологічні аспекти дослідження. Ця стаття є спробою доповнити напрацювання політичної психології роздумами в контексті психології цивілізацій. Можна погодитися з припущенням С. Гантінгтона про те, що ХХІ століття буде часом інтенсифікації конфлікту цивілізаційних ідентичностей, поряд із конфліктами класових, гендерних, етнічних, релігійних, вікових та інших ідентичностей. Немає потреби доводити, що з раннього віку людська психіка формується в умовах конкретного (локального) соціокультурного середовища, певних (локальних) соціокультурних відносин, а також сформованих сімейних, групових, етнічних чи релігійних традицій.

Проте варто звернути увагу на інше: кожна традиція, кожна особливість спілкування між людьми, кожна індивідуальна та соціальна реакція на події та кожна модель поведінки несуть у тій чи іншій мірі відбиток гігантської соціокультурної матриці під назвою «цивілізація».

Так наприклад, попри всі відмінності між арабами, персами, турками, пакистанцями, індонезійцями та іншими народами мусульманського світу, ми можемо безпомилково відзначити, що будь-яка з цих націй за характером своєї психології та способом життя належить до ісламської цивілізації. Те саме можна сказати і про багато інших народів, кожен з яких так чи інакше ідентифікує себе з однією з існуючих нині цивілізацій — індійською, європейською, китайською, ісламською тощо.

Більше того, кожна з цих цивілізацій є не просто набором артефактів, а й школою випробувань і подолань - шляхом до формування фундаментального психологічного патерну, який відрізняє одну сукупність націй від іншої.

Як представник країни, яка щиро прагне до європейської інтеграції, я, природно, цікавлюся історичною спадщиною європейської цивілізації, зокрема її досвідом екзистенційних потрясінь та славетних оновлень (upgrades). Ці процеси сформували той психологічний код, який зрештою спромігся визначати хід світової історії протягом кількох століть.

Це тим більше актуально в теперішній час, коли світовий порядок брутално змінюється на наших очах. Гігантський трансформер глобальної політики продовжує здійснювати небезпечні зрушення серед пожеж військових конфліктів та спалахів соціальних зіткнень. Усе зрушилось зі своїх місць; колишній світовий порядок канув у небуття.

**Гіпотеза та обговорення.** Історія неодноразово свідчила, що в роки безпрецедентних соціальних потрясінь люди звертаються не до сили закону (який у такі дні втрачає свою ефективність) і не до авторитету держави (який тане на очах), а до тих фундаментальних духовних цінностей, які лежать в основі життя кожної родини, кожного народу і кожної цивілізації. Саме так поведився європейський світ на крутих поворотах світової історії.

**Виклад основного матеріалу.** Уперше європейський світ зіграв свою провідну екзистенційну

роль у середині I тисячоліття нашої ери, після падіння Західної Римської імперії. Легенди свідчать, що, спостерігаючи цю апокаліптичну картину, святий Августин вигукнув: «Ми занадто любили себе аж до забуття Бога; тепер ми будемо любити Бога аж до забуття себе» (Augustine, 1994).

Саме це «служіння Богові до самозабуття» і стало психологічною домінантою середньовічної європейської цивілізації.

У контексті саме цієї парадигми формувалася європейська державність, європейські уявлення про владу та право, європейська культура, храмова архітектура, європейські університети та етос європейського життя загалом. Католицька Європа в цілому, консолідована навколо Папського престолу, знайшла в собі сили просувати свої цінності в усіх куточках світу.

Через тисячоліття Європа знову стала носієм нових екзистенційних смислів, формуючи нову соціальну психологію. Відтоді індивідуалізм, ініціатива, опора на власні сили та особиста творча енергія склали ядро європейської свідомості. Титани Відродження, першовідкривачі нових географічних просторів, політичні авантюристи та безстрашні вчені стали символами нової європейської реальності.

Протестантизм, який прийшов слідом, приніс потужну нову течію в європейську психологічну трансформацію. Відтоді не покірنا слухняність церковній ієрархії, а особиста відповідальність незалежного індивіда перед Богом визначала тенденції соціального та економічного розвитку. Невипадково Макс Вебер назвав протестантську етику «духом капіталізму» (Weber M., 2001).

Ще через два століття Європа увійшла у свою наступну екзистенційну фазу — епоху Просвітництва, або Модерну. Європейська свідомість наповнилася вірою в нестримний прогрес науки й техніки та у висхідну лінію історичного розвитку — вірою в те, що людський розум, а не божественне одкровення, здатний трансформувати планету й принести щастя світу. Усе це справило глибокий вплив на формування європейської психології в епоху Модерну.

Саме під час цієї екзистенційної фази європейської історії народилися сучасні ідеології. Ідеї лібералізму, соціалізму, консерватизму, анархізму та націоналізму, що зародилися в Європі, зараз охоплюють увесь світ. Навіть сьогоднішні найжорсткіші опоненти європейського світу продовжують будувати свою політику на основі перероблених європейських ідей.

Історичну епоху, що настала в наші дні, можна визначити як «фазу глобального збентеження», коли встановлені правила міжнародних відносин перестають працювати, а нова соціальна реальність більше не вкладається в застарілі ідеологічні кліше. Це монументальний виклик, кинутий Заходу і, насамперед, Європі, яка продовжує залишатися ментальним ядром усієї західної цивілізації.

Чи варто нам якомога більше «вижимати ресурс» із застарілих політичних механізмів? Чи варто довірятися розбрату націоналістичних рухів? Чи варто наново вчити «уроки соціалізму»? Або ж розпалювати анархістські акції? Усе це вже було в минулому і не дає нічого позитивного сьогодні.

Нинішня ситуація чимось нагадує європейський шлях, що розпочався в V столітті нашої ери. У такі епохи необхідна велика духовна концентрація. На перший план мають вийти цінності, що забезпечують збереження та зміцнення етнічної, соціальної та цивілізаційної ідентичності.

Семюел Гантінгтон передбачив цю ситуацію ще наприкінці двадцятого століття. Він писав: «Виживання Заходу залежить від того, чи підтвердять американці свою західну ідентичність, а західні люди приймуть свою цивілізацію як унікальну, а не універсальну, і об'єднаються для її оновлення та збереження проти викликів з боку незахідних суспільств» (Huntington S. P., 1996, 23 p.).

Сьогодні завдання об'єднання всіх західних сил заради збереження цивілізаційної унікальності стало пріоритетом. Звідси випливає, що фокусування на стрижневих європейських цивілізаційних цінностях є головною екзистенційною метою всього Заходу на найближчі десятиліття.

Моя теза полягає в тому, що на цьому етапі провідна роль Європи як культурної матриці всього Заходу зростає. Європа здатна дати не лише Заходу, а й усьому сучасному світу новий екзистенційний сенс, заснований на її каталозі подоланих історичних випробувань. Слід припустити, що ця тенденція може лише посилюватися, якщо вона супроводжуватиметься відповідним рівнем політичної компетентності.

Суть цієї матриці була блискуче сформульована видатним німецьким філософом і психологом Карлом Ясперсом у минулому столітті:

Перейти від ситуації «психічного обжирання» (тобто гонити за новими відчуттями, гострими враженнями, безмежними забаганками та «символами успіху») до ситуації «духовної витривалості» — тобто сконцентрованого відбору для себе та своїх близьких того, що є найціннішим для життя, здоров'я та особистісного зростання.

Сприймати життя не в сенсі жорсткого цілепокладання, а в сенсі навігації за обставинами. Тобто припинити бігти за надуманими цілями, нав'язаними нам «зверху» (ризикуючи впасти і зламати собі шию), і спокійно працювати з обставинами навколо нас, щоб зробити їх більш людяними та придатними для життя.

Визнати, що особисті переконання та погляди індивідів завжди є первинними стосовно будь-якої історичної дії. Це передбачає довіру та повагу к внутрішньому світу людини — не травмувати людську душу маніпулятивними технологіями та рекламними кампаніями, а прислухатися до її унікальності та будувати «велику політику» на цій основі (*Jaspers, K., 1953*).

Ці ідеї Ясперса виникли в повоєнній Європі, яка через свій трагічний досвід зрозуміла смертельну небезпеку шаленого політичного активізму, хибного цілепокладання та безпринципної демагогії. Сьогодні його принципи актуальні як ніколи.

Слід особливо підкреслити, що одним із найвидатніших досягнень загальноєвропейської політичної історії є Вестфальський мир. Європа дала не просто довгоочікуваний мир після кривавої Тридцятилітньої війни (1618–1648). Після тривалої війни на виснаження вона створила матрицю міжнародних відносин, розраховану на велику історичну перспективу.

У цьому зв'язку основні вестфальські принципи є дуже показовими для нашого часу:

Взаємне врахування інтересів усіх учасників політичного процесу як незалежних і рівноправних суб'єктів;

Політика стриманості та толерантності до різноманітних політичних поглядів, ідеологічних уподобань та релігійних преференцій;

Перерозподіл післявоєнних територій на основі раціонального аналізу та оцінки претензій суверенних держав, які були сторонами Вестфальських угод.

Встановленню такого досконалого — навіть за нашими нинішніми мірками, — світового порядку сприяли деякі історичні обставини:

По-перше, очевидна слабкість Священної Римської імперії, яка виявилася неспроможною запобігти кривавій Тридцятилітній війні.

По-друге, зміцнення національних ідентичностей воюючих країн, результатом чого стало перетворення «воєн королів» на «війни націй».

По-третє, зростання впливу індивідуалістичних та гуманістичних ідей, які набули поширення в Європі з епохи Відродження (XIV століття н.е.).

Ці обставини запам'яталися в європейській свідомості та втілилися в трьох категоричних імперативах:

а) підтримувати чітко розроблену систему на європейському континенті для запобігання внутрішньоєвропейським війнам;

б) поєднувати загальноєвропейські прагнення з національною унікальністю кожної європейської нації;

с) прийняти принципи незалежності, свободи та відповідальності кожного європейця як основу для внутрішньополітичних взаємодій.

Однак ця, по суті, геніальна формула згодом зазнала суворих історичних випробувань.

Першою спробою змінити вестфальський світовий порядок була Імперія Бонапарта, яка після руйнації дряхлої Священної Римської імперії прагнула сформувати нову єдину Європу відповідно до наполеонівського імперіалістичного проекту. Проте, попри розгрому Священної Римської імперії, Велика армія (*Grande Armée*) не змогла повністю знищити вестфальську систему. Цьому завадили дві великі неєвропейські імперії: Британська та Російська. Російська імперія завдала смертельної рани, здавалося б, непереможній армії Наполеона, а Британська імперія остаточно добила авторитарний наполеонівський режим.

Священний союз континентальних держав, що виник після перемоги над Бонапартом, спробував поєднати правову систему вестфальського світового порядку з ідеалістичними фантазіями Олександра I. Російський цар закликав до домінування християнських цінностей над міркуваннями політичної доцільності. Однак цьому проекту не судилося збутися; прагматизм Меттерніха виявився успішнішим.

Ситуація ускладнювалася ще й тим, що, з одного боку, Європа опинилася під значним тиском з боку зміцнілої Російської імперії. З іншого боку, Британська імперія прагнула включити Континентальну Європу у свій глобальний імперський проект, ведучи «Велику гру» по всьому південному периметру російських кордонів.

Крім того, у центрі європейського континенту відбулося зіткнення двох протоімперій: «імперії-спогаду» Наполеона III та проімперського союзу німецьких держав на чолі з Пруссією. Результат їхнього зіткнення добре відомий: перемога Пруссії у франко-пруській війні 1871 року та стрімке піднесення Другого Райху.

Таким чином, замість того, щоб виступати платформою для балансу сил, Європа перетворилася на епіцентр міжімперських протиріч, де німецька, австро-угорська, британська та російська імперії почали претендувати на лідерство. Водночас ослаблена Османська імперія прагнула приєднатися до сил, ворожих Росії та Великій Британії. За такого розподілу сил європейське вогнище світової війни мало спалахнути неминуче.

Проте жакхливий урок Першої світової війни не справив належного ефекту. Хоча всі протокольні формальності щодо підбиття підсумків війни було дотримано, призначено відповідальних за воєнні злочини, а також заявлено, що це є «остання світова війна в історії людства», і навіть створено Лігу Націй — усе сталося зовсім інакше. Рівно через 20 років розпочалася Друга світова війна.

Результатом Другої світової війни стало встановлення виразно контр-вестфальського світового порядку. Він тримався на нестабільному балансі між двома антагоністичними соціальними системами та двома геополітичними центрами: американським (США) та радянським (СРСР). Організація Об'єднаних Націй — це розширене та уточнене видання Ліги Націй — стала ареною залаштункової боротьби між цими двома наддержавами за ментальне та геополітичне домінування. Ця нестабільна біполярна модель проіснувала до 1991 року. Вона перестала існувати з розпадом Радянського Союзу.

Її змінила уніполярна модель американського глобального домінування, яка одразу ж оголила внутрішні суперечності всередині світової спільноти. Демони, раніше пригнічені під тягарем двох протиборчих ідеологічних кластерів (комуністичного та капіталістичного), вийшли на передній план. У світ хлинула вибухова суміш, що складалася з різних видів радикального націоналізму, релігійного фундаменталізму, ультрареволюційності та квазіімперіалізму.

Замість очікуваного «благословенного кінця історії» в стилі Френсіса Фукуяма (Fukuyama F., 2006), американська ліберально-демократична модель зіткнулася з початком зовсім іншої історії — вкрай небезпечної та лякаючої. Світ пережив дисоціацію на ліберально-демократичну меншість «золотого мільярда» та «авторитарно-традиціоналістську більшість» незахідних країн, обурених глобальною несправедливістю.

Усередині цієї когорти країн «альтернативної глобалізації» три посідають особливе місце. По-перше, Росія, яка перейшла від комуністичного глобалізму радянської епохи до національного імперіалізму та військового експансіонізму останніх років. По-друге, Китай, який поєднує імперську «велику мрію китайської нації» з глобалістською ідеєю «спільноти єдиної долі». По-третє, Іран, який позиціонує себе як центр світової ісламської революції та спонсор глобального джихаду. Разом (і попри свої внутрішні розбіжності), за підтримки Північної Кореї, вони становлять деструктивний фактор в американоцентричному світі, намагаючись мобілізувати багатомільярдну більшість геополітичних «дисидентів» проти існуючого світового порядку.

Цей фактор можна розглядати як глобальну обставину, що змушує Сполучені Штати переглянути своє місце у світі та почати грати за новими правилами. Саме на цьому геополітичному тлі було висунуто гасло Трампа «Make America Great Again!», тоді як його опонентка Камала Гарріс висунула контрастне гасло: «We're not going back!». Електоральна перемога Трампа остаточно ознаменувала повернення до консервативних цінностей, запустивши перехід Європи до нової реальності, нової ментальності та нової якості політики. Ця метаморфоза європейського життя збігається зі структурною метаморфозою глобального політичного життя.

Швидше за все, після закінчення уніполярної епохи жодна держава не посяде трон «глобального опікуна» міжнародного порядку, хоча Китай явно претендує на цю роль. Після того, як головний об'єкт критики зійде з вершини, між учасниками «антиамериканської фронди» неминуче виникнуть протиріччя та конфлікти. Це призведе не лише до практик конфліктного поліцентричного світу, а й, імовірно, до моделі міжнародних відносин, описаної в книзі Семюеля Хантінгтона «Зіткнення цивілізацій» (Huntington S. P., 1996). Його картина майбутнього — це насамперед не традиційна презентація «плюралізму націй», а ствердження нового плюралізму набагато більших за масштабом акторів — цивілізацій.

Гантінгтон продемонстрував, що нації, які мають спільну цивілізаційну основу, схильні до більшої взаємодії та співпраці, ніж нації, що належать до інших цивілізацій. Кожна цивілізація, виступаючи як цілісне «культурно-комунікативне поле», змушує політиків структурувати це поле в

реальну суспільно-політичну спільноту. На цій основі моя гіпотеза полягає в тому, що такі цілісності можуть ставати імперіями або іншими інтеграційними структурами, подібними до Європейського Союзу. Більше того, стабільність цих інтеграційних структур безпосередньо залежить від ступеня їхньої цивілізаційної ідентичності.

У результаті, услід за нинішньою епохою «воюючих царств» — прискорювачем якої є російсько-українська війна (Popkov V. V., Fouad H., 2023) — може виникнути політично структурований «мультицивілізаційний» світовий порядок. У цих межах кожна цивілізація викупить і розвине свій власний тип інтеграційного дизайну. Культурно споріднені конкретні нації складуть різнобарвну палітру кожної політично структурованої цивілізації.

Наприклад, латиноамериканська цивілізація, що зароджується (при всій її різноманітності етнічних груп), може сформуватися як цілісність республік Південної та Центральної Америки на основі стратегічної осі португаломовної Бразилії та іспаномовної Мексики. Певні спільні психологічні характеристики латиноамериканської цивілізації ми можемо спостерігати вже сьогодні.

Англосаксонська цивілізація, ймовірно, закріпить своє місце, формалізуючись як альянс таласократичних держав (США, Канада, Велика Британія, Австралія та Нова Зеландія). Вони мають спільну цивілізаційну психологію та усталену інституційну основу (таку як, наприклад, AUKUS).

Російсько-православна цивілізація також спробує закріпити свій дизайн, швидше за все, у квазіімперській формі. Російсько-українська війна — це не лише акт загарбання українських територій, а й фактор, що стимулює активне формування психології військового табору «в оточенні ворогів», забезпечуючи психологічну основу для формування менталітету сучасної російсько-православної цивілізації.

Китай, крім свого прагнення до глобального домінування, буде широко залучений у розвиток синіко-конфуціанської цивілізації у Східній Азії, формуючи політичний дизайн, відповідний конфуціанській культурі.

Японія збереже всі риси країни-цивілізації з її глибокими культурними традиціями синтоїзму, створюючи власну цілісну політичну модель на основі унікальної ідеї своєї культурної винятковості.

Африканська цивілізація формується на загально-центральноафриканській основі, спираючись на свої глибокі історичні та культурні традиції, ідеї негритуду (*négritude*) та практичні структури Африканського Союзу.

В атмосфері глибоких протиріч між трьома різними центрами сили — арабським, перським та тюркським, що переміжовуються спалахами політичного екстремізму, продовжує формуватися складний політичний дизайн ісламської цивілізації. Водночас індійська цивілізація, заснована на монументальних традиціях індуїзму та буддизму, посідає своє законне місце у спільноті світових цивілізацій та формує адекватну політичну структуру.

У цій глобальній спільноті цивілізацій європейська континентальна цивілізація привертає нашу особливу увагу, оскільки вона вже має повністю сформований політичний дизайн. ЄС чітко розуміє межі своєї цивілізаційної експансії та не страждає на амбіції захоплення територій, що належать іншим цивілізаціям. Більше того, ця цивілізація може дати сучасному світові ту унікальну модель збалансованих міжнародних відносин, яку вона історично виробила в XVII столітті.

Ця теза була переконливо розвинена в книзі Генрі Кіссінджера «Світовий порядок» (Kissinger H., 2014). Інтерпретуючи ідеї Кіссінджера в межах сучасної політичної реальності, можна сказати, що майже 400 років по тому не лише Європа, а й увесь світ може знову звернутися до Вестфальської моделі міжнародних відносин, відмова від якої століттями втягувала народи в катастрофічні війни та соціальні лиха.

Однак новий можливий Вестфальський мир може бути зовсім іншим. Це був би не мир між багатьма розрізненими, суверенними національними державами, а мир між обмеженим набором існуючих, політично конституційованих цивілізацій. Кожна з них складалася б із цілого кластеру національних держав, об'єднаних спільними соціокультурними та соціопсихологічними рисами. Це могло б стати новим Глобальним Вестфальським миром, і в цьому сенсі історичний досвід Європи є неоцінним.

**Висновки.** Психологічна спадщина європейської цивілізації є надзвичайно цінною як накопичений досвід подолання грандіозних геополітичних та ментальних катастроф (падіння Західної Римської імперії, Тридцятилітня війна, Наполеонівські війни, Перша та Друга світові війни, соціальні революції тощо).

Примітно, що на кожен історичний виклик європейська цивілізація відповідала своїм ментальним

оновленням (upgrade): конфесійною єдністю у відповідь на крах римської цивілізації; ренесансним індивідуалізмом у відповідь на необхідність входження в Новий час; протестантською самодисципліною у відповідь на збентеження та розброд XVI століття; ідеологією Просвітництва у відповідь на монархічний застій; та ідеєю глобальної демократизації у відповідь на натиск політичних диктатур. Усе це свідчить про наявність специфічного ментально-психологічного коду європейської цивілізації, який полягає в здатності європейців не лише засвоювати уроки своєї історії, а й перетворювати їх на джерело інновацій.

Унікальним винаходом європейської дипломатії в XVII столітті став Вестфальський світовий порядок, що виник у результаті виснажливої Тридцятилітньої війни. Він установив тип міжнародних відносин, який і донині слугує базовим стандартом. Хоча він неодноразово руйнувався серією великих і малих воєн, вестфальські ідеал набувають особливої життєвості в наш час — епоху, яка, серед інших визначень, отримала назву «зіткнення цивілізацій».

Саме тому не «Присмерк Європи» Освальда Шпенглера, а «Ода до радості» Фрідріха Шіллера може стати справжнім лейтмотивом нового європейського екзистенційного досвіду у XXI столітті. В цьому контексті рухаючись до свого відродження, український народ проходитиме важкий шлях, подібний до європейського шляху випробувань та оновлень, де стрижневий сенс має бути зосереджений навколо людини, її гідності та її свободи. У нашому русі до нової післявоєнної мультикультурної та багатобарвистої української ідентичності величезний ментальний досвід Європи відіграє неоціненну роль.

#### **Бібліографічний список/References:**

1. Augustine. (1994). *Confessions* (A. C. Outler, Trans. & Ed.). [Public domain edition scanned by H. Plantinga].
2. Fukuyama, F. (2006). *The end of history and the last man*. Simon & Schuster.
3. Huntington, S. P. (1996). *The clash of civilizations and the remaking of world order*. Simon & Schuster.
4. Jaspers, K. (1953). *The origin and goal of history* (M. Bullock, Trans.). Yale University Press.
5. Kissinger, H. (2014). *World order*. Penguin Press.
6. Popkov, V. V., & Fouad, H. (2023). Russian-Ukrainian war as a subject of world-system analysis. *Visnyk DonNU imeni Vasylia Stusa. Ser.: Politychni nauky*, 113–119. <https://doi.org/10.31558/2617-0248.2023.8.19>
7. Spengler, O. (1991). *The decline of the West*. Oxford University Press.
8. Weber, M. (2001). *The Protestant ethic and the spirit of capitalism* (T. Parsons, Trans.). Routledge Classics.